

Uppåkra

Lunds ursprung som
norra Europas största
järnålders- och vikingastad

Uppåkra – Norra Europas största järnålders- och vikingastad

I Uppåkra, omkring 4 km söder om Lund, fanns **den järnålders- och vikingastad som var Lund** innan det nutida Lund anlades på kungligt initiativ under andra halvan av 900-talet. Järnålders- och vikingastaden **uppstod som en bosättning omkring 100 år före Kristi födelse** och täckte en yta av **nästan 50 hektar** som mest, innan det nutida Lund anlades. Det var därmed **den största järnålders- och vikingastaden i norra Europa, dubbelt så stor som Hedeby** i nuvarande nordöstra Tyskland och **hela sju gånger så stor som Birka** utanför Stockholm. Ändå är

det många som inte känner till Uppåkra eftersom **de statliga myndigheterna i både Danmark och Sverige ignorerar Uppåkra** politiskt, ekonomiskt och kulturellt. Det beror inte på att Uppåkra inte har varit känt, **de första arkeologiska fynden i Uppåkra gjordes redan 1934**. Istället beror det på att det vikingatida Skandinavien avsiktligt skildras som om Uppåkra inte existerat. Med den här broschyren vill vi därför sprida mer kunskap om Uppåkra, **en av Lunds mest fascinerande och intressanta kulturhistoriska sevärdheter**.

Hur man besöker Uppåkra

Med den här broschyren kan man **besöka Uppåkra på egen hand när som helst under året** och ändå få ut lika mycket av sitt besök som om man följer med på någon guidad

visning. I kartan nedan finns platser utmärkt med nummer som texten längre hänvisar till fram i broschyren.

Det finns inte så mycket konkret att se på i Uppåkra. Där finns inte några rekonstruerade historiska hus eller liknande som visar hur det såg ut där eftersom Uppåkra kommer vara föremål för arkeologiska undersökningar under mycket lång tid. Det är bra att vara medveten om det så att det inte kommer som en överraskning när man ser hur lite det finns att se där. Däremot finns det några skyltar i området som berättar mer om platsens historia.

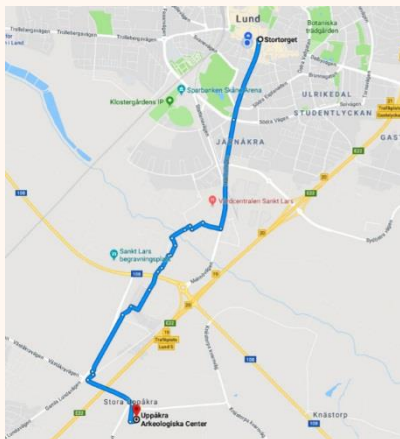

Några av skyltarna som berättar om Uppåkra.

Klicka på de blå länkarna i den här broschyren för att få vägvisning i Google Maps och hitta mer information. Broschyren gör också hänvisningar till de numererade platserna i kartan ovan.

Eftersom det saknas bra kollektivtrafik till Uppåkra så är det enklast cykla dit från Lund med hjälp av vägvisning i Google Maps. Det är 5 km att cykla och tar ca. 20 minuter.

Man kan hyra någon av Lunds publika cyklar och man kan läsa mer om hur man gör det på Lundahojs webbsida. Det går också att hyra cykel av Fridhems cykelaffär.

Cykelväg i Google Maps från Lund till Uppåkra.

Man kan åka till Uppåkra med buss och det är ca 1 km att gå från busshållplatsen. Då öker man med buss 130 från Bankgatan i Lund till Uppåkra Väståkravägen på drygt 10 minuter. Sedan tar det omkring 15 minuter att gå till Uppåkra. Man hittar mer information om busstider m.m. på Skånetrafikens webbplats och i deras app för Android eller iPhone. I appen kan man också köpa bussbiljett och betala med betalkort.

Det finns parkeringsplats för den som kommer till Uppåkra med bil, se kartan ovan, men antalet parkeringsplatser är väldigt begränsat så det är bättre att cykla dit istället.

Slutet av Uppåkras historia under vikingatiden är tätt sammanflätad med Lunds äldsta historia. Ett besök i Lunds medeltida stadskärna är därför en naturlig fortsättning efter ett besök i Uppåkra. Läs mer om det i Lunds ideella turistinformation Destination Lunds broschyrer om det medeltida Lund.

De arkeologiska undersökningarna av Uppåkra

Bara 0,1%, dvs. en tusendel, av Uppåkra har undersökts arkeologiskt än så länge. Men ändå har redan 30 000 fynd av bl.a. guld, silver, brons, glas och flera byggnader hittats i området. Fynden tyder på att det fanns ett högt utvecklat hantverk i området under väldigt lång tid. Det har t.o.m. hittats ett verkstadsområde där de har bakat, lagat mat och ägnat sig åt olika slags metallhantverk med serieproduktion av smycken och dräktspännen. Några av fynden berättar vi mer om i den här broschyren.

Att så lite av Uppåkra har undersökts arkeologiskt hittills beror inte på att området inte

har varit känt. De första fynden gjordes 1934 och redan då förstod man att det var en stor och gammal bosättning som hade hittats. Men det var först 1996 som det gjordes en större samlad undersökning av området och då visade det sig att det var mycket större och mycket äldre än vad man hade trott förut. Genom en donation blev det möjligt att göra arkeologiska undersökningar under fem år från 2000 till 2004.

Numera vet man att järnålders- och vikingastadens utbredningsområde var ungefär 50 hektar stort över en yta som var ungefär 1 100 meter lång och 600 meter bred. Det

gör att staden var ungefär **dubbelt så stor som Hedeby** i nuvarande nordöstra Tyskland nära gränsen till Danmark, och **sju gånger så stor som Birka** utanför Stockholm. Det finns ingen lika stor bosättning i Norra Europa.

Utbredningsområdet för Uppåkra.

Sedan år 2004 har **bristen på nya anslag** gjort att det **endast har gjorts sporadiska arkeologiska undersökningar** i Uppåkra och då med oavlönade studenter från Lunds universitet som en del i deras utbildning. Liknande anslag för arkeologiska undersökningar som Birka utanför Stockholm har fått aldrig Uppåkra fått. Lunds universitet har en webbplats där man kan följa **den pågående forskningen om Uppåkra**.

Utgrävning av studenter från Lunds universitet.

Det som den här **broschyren** berättar om Uppåkra **bygger på det man vet så här långt**. Nya arkeologiska upptäckter och nya rön påverkar fortfarande dess historia och tolkas olika av olika forskare. När man läser den här broschyren så behöver man alltså vara medveten om att **ny kunskap kan komma att förändra delar av beskrivningen**. Broschyren har redan uppdaterats några gånger sedan den publicerades för första gången.

En del av utbredningsområdet för Uppåkra.

Uppåkras historia

Uppåkras historia är mer än tusen år lång. När Birka anlades på 700-talet så hade Uppåkra redan existerat i 800 år. **Troligen hette den här stora järnålders- och vikingastaden inte Uppåkra utan Lund.** Uppåkra är troligen det namn som platsen fick först efter att den danske kungen Harald Blåtand anlagt det nya Lund på 960- eller 970-talet.

Men den här broschyren använder namnet Uppåkra för att inte blanda ihop det med det vi berättar om det nutida Lunds äldsta historia. På så sätt blir det tydligt när broschyren berättar om Uppåkra och när det istället handlar om det nutida Lund.

Föromersk järnålder

Man vet att järnålders- och vikingastaden i

Uppåkra **uppstod som en bosättning omkring 100 år före Kristi födelse, under föromersk järnålder**, som räknas som tiden fram till Kristi födelse. Det är dock inte mycket som är känt om de hundra första åren av Uppåkras historia fram till Kristi födelse.

Det **finns spår av omfattande metallhantverk**, och en stor mängd **bearbetat ben- och hornhantverk** har också påträffats. Framför allt tillverkades det kammar i Uppåkra under föromersk järnålder. Men så mycket mer än så vet man inte om den äldsta tiden.

Romersk järnålder

Under den romerska järnåldern från Kristi födelse till omkring 400 e.Kr. bredde det ro-

merska riket ut sig långt upp i det som är dagens Tyskland. **Dess inflytande** syns både kulturellt och militärt **på många sätt i Uppåkra**.

Redan på 100-talet e.Kr. fanns det omkring 30–40 gårdar i Uppåkra och det har hittats mängder med romerska föremål, bl.a. ett åttiotial silverpengar, så kallade dinarer. **Vid den här tiden tjänstgjorde sannolikt många personer från Uppåkra som legosoldater i det romerska riket**. De såg de romerska templen och tog till sig idéerna om den politiska makten i romarriket.

Ett av de mest intressanta husen som har hittats så här långt i Uppåkra **hade en yta av bara 13 gånger 6,5 meter**. Men dess tak bars invändigt upp av **fyra stolpar som var nergrävda till nästan två meters djup**. Det betyder att byggnaden måste ha varit **väldigt hög i förhållande till dess yta**. Dessutom fanns det fyra kraftiga hörnstolpar i husets fyra hörn.

En rekonstruktion av Lars Larsson som visar hur kulthuset kan ha sett ut.

Huset byggdes någon gång före 200 år e.Kr och förmodas ha byggts **med inspiration av de romerska tempel** som legosoldater från Uppåkra har sett.

Det har hittats **mängder med ben från både djur och människor strödda runt omkring huset** men även vapen som har förstörts avsiktligt. Det förmodas därför att huset har använts som ett **kulthus där de utförde blot och offrade både människor och djur och bad till gudarna**. Vilka gudar det är som har tillbetts är inte känt men har sannolikt varit förkristna hedniska gudar. Därför brukar huset kallas för **kulthuset** Ⓛ och på platsen där det fanns finns det fyra stubbar utlagda som visar var de fyra invändiga stolparna fanns.

De kringströdda benen förmodas ha lämnats helt öppet på marken för att **manifestera rikedom** hos de som styrde i Uppåkra.

Stubbar som markerar var kulthuset fyra invändiga stolpar fanns.

Huset hade **tre dörrar**, två på den södra långsidan och en på den norra långsidan. Dörrarna hade stora **tunga järnringar som dörrhandtag** vilket tyder på att det var stora och tunga dörrar.

Ringhandtag nedlagt ca 800 e. Kr.

En av järnringarna som har suttit i en av de tre dörrarna till kulthuset.

På de fyra invändiga stolparna sattes det upp hundratals små **guldbleck som avbildade män och kvinnor**. De var inte större än en tumnagel.

En mängd guldbleck som har hittats i kulthuset.

Huset stod kvar under mer än 700 år fram till omkring år 960 och byggdes om sju gånger under dess livstid. Men dess grundplan förändrades aldrig och de tre dörrarna satt hela tiden på samma ställe.

Det har också hittats **kirurgiska instrument**

som pincetter, skalpeller och en sond i Uppåkra och det förmodas att det är kunskaper som legosoldater tagit med sig till Uppåkra när de återvänt efter sin tid hos det romerska riket.

Några kirurgiska instrument från Uppåkra, bl.a. några skalpeller, nålar och en pincett.

Det hus som hittades i Uppåkra redan 1934 var ett långhus ② som var 7 meter brett och minst 40 meter långt. Hur långt det var går inte säga eftersom det finns byggnader ovanpå en del av husets västra del. Huset stod bara några meter från kulthuset. Även det här huset byggdes omkring 200-talet vid samma tid som kulthuset byggdes.

Platsen för långhuset (2).

Det fanns ett lager från första huset som visar att det har brunnit ner och sedan har det byggts ett nytt långhus på samma plats tre gånger till efter det. Det senaste långhuset byggdes under vikingatiden på 800-talet.

Flera av husen som har hittats i Uppåkra är nedbrända och i tre av dem har det hittats innebrända människor vilket visar att det har varit stridigheter inom och mellan olika släkter. Ett annat långhus ③ i närheten av kulthuset och långhuset som stod intill det brändes ner någon gång omkring år 400 med tre innebrända människor som var döda redan när huset började brinna. Troligen var det personer som tillhörde den familj som styrde i Uppåkra vid den tiden. Det byggdes aldrig något annat hus sen ovanpå den platsen och de döda lämnades kvar där de låg i de förkolnade ruinerna utan att begravas.

Folkvandringstiden

Under folkvandringstiden mellan år 400 och år 550 e.Kr. härjade strider i Europa och stora folkstammar förflyttade sig över kontinenten. Den tidens dynastier byggdes med äktenskapsallianser och dyrbara föremål. Det har hittats mängder av föremål i Uppåkra som t.ex. dräktspännen och praktfulla svärd med guld och granater från den europeiska kontinenten. Det är föremål som visar att människorna i Uppåkra har haft direkta och personliga kontakter med de högsta samhällsskikten på den europeiska kontinenten vid den tiden. Men det har även tillverkats praktfulla dräktspännen i Uppåkra.

Två av de mest praktfulla fynden i Uppåkra gjordes i kulthuset ②. Vid eldstaden inne i huset hittades en bägare av brons och silver och en skål av glas nergrävda. Båda föremålen har tillverkats omkring år 500 e. Kr., bägaren troligen i Uppåkra och skålen någonstans vid Svarta Havs-området.

De förmodas ha blivit nergrävda för att gömmas någon gång i samband med att staden anfölls och sedan blev de kvar där. Eftersom de blivit kvar så bör det då ha inträffat någon gång under vikingatiden när Uppåkra övergavs, och då bör de alltså ha använts i kulthuset under 400 år.

Skålen av glas och bägaren av brons och silver som hittades nedgrävda i kulthuset.

Vendeltiden

Under vendeltiden mellan år 550 och år 800 e.Kr. massproducerades det dräktspännen och andra smycken formade som fåglar, fiskar och näbbar i Uppåkra och i byarna och gårdarna runt omkring Uppåkra. Det har gjorts fynd av gjutformar som visar att det bedrevs metallhantverk i stor skala genom serieproduktion i Uppåkras verkstäder.

Produktionen nådde sin höjdpunkt i både kvalitet och kvantitet vid den här tiden. Bl.a.

har det hittats en vendeltida ögonbrynsbåge i brons och silver som har suttit på en praktfull hjälm.

Det historiska vendeltida sällskapet Wulfheodenas från Storbritannien besökte Uppåkra i maj 2017.

Jorden i bygden runt omkring Uppåkra och den boskap som fanns i Uppåkra gjorde att människorna där kunde bygga upp ett över-skott. **Bl.a. odlade de korn, råg, havre, speltvete, dill, persilja, senapsfrön, lin och oljedådra.** De hade välnärda grisar och de hade ugnar för att mälta säd för öl.

I järnålderssamhällena var det vanligt att de hade fester under flera dagar där de gav varandra gåvor och skapade kontakter med människor från andra ställen vilket gjorde att de byggde lokal makt i järnålderssamhället.

Vikingatiden

Vikingatiden börjar omkring år 800 och i Danmark räknas ofta år 1086, då kung Knut den Helige mördades i Sankt Albani kyrka i Odense, **som vikingatidens definitiva slut.** I slutet av vikingatiden, **under andra halvan av 900-talet**, hände något som gjorde att **Uppåkras roll togs över av det nutida Lund.** Mycket tyder på att det hände på initiativ av den danske kungen Harald Gormson, mera känd som **Harald Blåtand.** Det man vet är i alla fall att Harald Blåtand måste ha varit den som anlade det nutida Lund och **slutet av Uppåkras historia är därför tätt sammanflätad med Lunds äldsta historia.**

Ett problem med **de arkeologiska kulturlagren från vikingatiden i Uppåkra** är att de ligger så ytligt i den bördiga jorden. Det översta kulturlagret, eller **ploglagret som det brukar kallas, har till stor del förstörts när jorden har brukats.** Det gör att det därför fortfarande finns **många obesvarade frågor kvar** om det vikingatida Uppåkra och om hur det gick till när dess betydelse som centrum togs över av det som är det nutida Lund.

Under 800-talet spreds kristendomen norrut över Europa och det syns också i många föremål som har hittats i Uppåkra. Det har t.ex. hittats **en relikgömma i form av ett krucifix** som kan knytas till en tidig träkyrka i Uppåkra. Den **nuvarande kyrkan i Uppåkra** ④ **bygges i mitten av 1800-talet** och invigdes 1864.

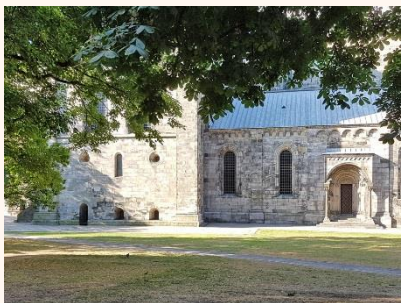
Uppåkras nuvarande kyrka från 1864.

Under den nuvarande kyrkan i Uppåkra finns det **rester av en stenkyrka från slutet av 1100-talet.** Stenkyrkan byggdes i sin tur **ovanpå en kristen grav från 1000-talet.** Därmed har det sannolikt också funnits en träkyrka där vid den tiden. Den **träkyrkan har sannolikt byggts vid eller strax efter den tid då Kulthuset** ① **brändes ner.**

En modell som visar hur den medeltida kyrkan i Uppåkra troligen såg ut

Vid den tiden hade det nutida Lund redan anlagts på initiativ av den danske kungen **Harald Blåtand.** På norra sidan om **Lunds domkyrka** har det nämligen hittats en **kyrkogård med stockkistor som var begravda som kristna gravar** i öst-västlig riktning. Liknande stockkistor har bara hittats på ett fåtal platser i Sverige och Danmark. **Kistorna har daterats till omkring år 979–980, dvs. under den tid då Harald Gormson, son till Gorm den Gamle och mera känd som Harald Blåtand, var kung i Danmark.** Där det har funnits kristna gravar har det sannolikt också funnits en kyrka.

Platsen för det nutida Lunds första kyrka.

Den första kyrkan i det som är Lund nu bör alltså ha byggts någon gång på 970-talet och det var då troligen också den första kyrkan i Skåne.

Det finns mer som tyder på att det var på initiativ av **Harald Blåtand** som det nutida Lund anlades. Ny ännu inte officiellt publicerad forskning av Sven Rosborn tyder nämligen på **Skåne blev en del av Harald Blåtands danska rike**. Det har hittats en gjuten **guldplatta** som visar att **Harald Blåtand begravdes i en grav under kyrkan i den polska byn Wiejkowo** nära staden Wolin i norra Polen. Det är den stad som Adam av Bremen kallar för Jumne i en skriftlig källa år 1080.

Guldplattan är konkav, väger 25,23 gram och är 4,5 cm i diameter. På dess framsida står det "+ARALD CVRMSVN+REX AD TANER+SCON+JVMN+CIV ALDIN+" vilket betyder "**Harald Gormson kung över danskar, Skåne, Jumne, biskopstaden Aldinburg** (Oldenburg i Holstein)". På dess baksida finns det ett latinskt kors i en oktagon med fyra punkter runt korset.

Det är svårt att tänka sig Harald Blåtand som kung över Skåne utan att norra Europas största järnålders- och vikingastad i Uppåkra också var en del av det. Det är alltså **troligt att Uppåkra blev en del av det tidiga danska riket**. Däremot finns det inte mycket information ännu om hur det gick till.

Ett möjligt svar finns i isländingasagan **Egil Skallagrímssons saga**. I den berättas det om hur den norske

vikingen **Egil Skallagrímsson plundrade och brände ner Lund** någon gång under den tid då **Harald Blåtand var kung i Danmark**.

Guldplattan som lades ner i Harald Blåtands grav. Bilden har tagits av Tomasz Sielski.

Lund kan visserligen numera anses ha anlagts någon gång under 960- eller 970-talet men **Lund kan inte ha varit en stor handelsplats redan så tidigt**. Det var däremot Uppåkra sannolikt och den tidsbestämning som har gjorts av **det nedbrända kulthuset** ① i Uppåkra till **omkring år 960** stämmer också väl med den tiden då det här sägs ha utspelat sig. Det finns t.o.m. de som tror att den som beskrivs som Egil i sagan i själva verket

Om staden Lund i Egil Skallagrímssons saga

i översättning av Karl G Johansson 1992:

Harald Gormson hade då tagit över makten i Danmark och hans far Gorm var död. Landet blev plundrat av härar. Det låg många vikingar utanför Danmark.

Åke kände till både havet omkring Danmark och landet. Egil frågade honom mycket om var de skulle finna stora rikedomar. När de kom till Öresund sade Åke att där låg en stor handelsplats inne i landet som hette **Lund**. Han sade att det fanns hopp om att de skulle få byte där, men att det var troligt att de skulle möta motstånd från byborna.

De tog upp saken med manskapet om man skulle besluta sig för att gå i land eller inte. Männerna hade delade meningar om detta. Några var villiga och några sade emot. Beslutet sköts därför över på styrmännen. Torulf var för att gå i land. Därefter talade man med Egil om vad han ansåg. Han framförde en dikt:

Upp skulum órum sverðum,
ulfs tannlituðr, gliðra,
eigum dáð at drýgja
í dalmiskunn fiska;
leitit upp til Lundar
lýða hverr sem bráðast,
gerum þar fyr setr sólar
seið ófagan vigma.

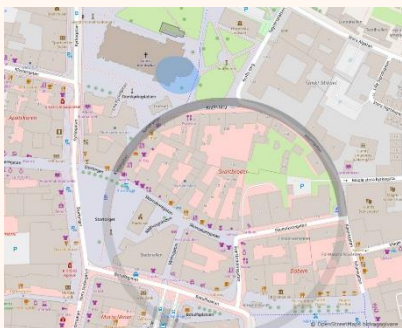
Vi ska, modiga krigare,
höja de glänsande svärdens
och utföra stora dåd
under sommaren.
Var man ska snarast
söka sig till Lund.
Vi ska söka striden
före solnedgången.

Sedan gjorde männen sig i ordning för att gå i land, och de gick till handelsplatsen. När byfolket upptäckte hotet ställde de upp sig till försvar. Där var en trävall omkring platsen. Där satte de män till försvar. Det blev strid. Egil gick först in över vallen. Sedan flydde byns män. Där blev stort manfall. De plundrade handelsplatsen och brände den innan de drog därifrån. Sedan gick de ned till sina skepp.

kan ha varit Harald Blåtand.

Några relevanta invändningar mot Egil Skallagrímssons saga är att det bara skulle vara just en saga och att den skrevs långt efter den händelse som den berättar om. Men ett forskningsprojekt vid Lund universitet som undersökte förekomster av silver som nämns i islänningasagorna, visade att det nästan alltid också fanns belägg för det som stod i sagorna när det gick att verifiera. På samma sätt är det rimligt att det då skulle finnas något slags historiskt belägg för det som sågs i Egil Skallagrímssons saga.

Det som troligen hände är att Harald Blåtand angrep Uppåkra någon gång under 960- eller 970-talet i samband med att Skåne blev en del av hans danska rike. Därefter anlades det nya Lund, möjligen genom att Harald Blåtand först lät bygga en ringborg, s.k. **Trelleborg** eller något annat slags ringborg, i området sydöst om där domkyrkan finns numera. Vägen runt kvarteret Svartbröder där trelleborgen i så fall förmodas ha varit belägen bildar nämligen en nästan perfekt formad halvcirkel. **I kvarteret svartbröder finns också det nutida Lunds äldsta arkeologiska kulturlager.** Längs med Kiliansgatan har det hittats diken som varit vattenförande på två ställen och de skulle kunna ha varit något slags vallgrav på trelleborgens utsida.

Möjlig plats för Harald Blåtands trelleborg och den första kyrkan på norra sidan av domkyrkan.

Uppåkra blev kungalev, alltså egendom som tillhörde kungen, på samma sätt som all mark i det nutida Lund var kungalev från början och under lång tid in på medeltiden. Något annat som också pekar på det är att ny forskning hos Lunds universitet om Uppåkra tyder på att gårdarna i Uppåkra fortsatte drivas för att förse kungsgården i Lund

med livsmedel.

Troligen hette den stora järnålders- och vikingastaden aldrig Uppåkra utan Lund. Trots att Uppåkra var norra Europas största järnålders- och vikingastad och existerade under tusen år så nämns inte Uppåkra i skriftliga källor så som mindre vikingatida bosättningar som t.ex. Birka och Hedeby. **När det nutida Lund anlades på kungligt initiativ av Harald Blåtand senast i slutet av 960-talet eller början av 970-talet så tog det nutida Lund troligen också över den gamla stadens namn.** Den gamla staden fick då istället namnet Uppåkra.

Något som också tyder på att Uppåkra blev kungalev är att **när namnet Uppåkra nämns i en skriftlig källa för första gången så var det i Knut den Heliges gåvobrev år 1085** där han skänkte 4½ bol i södra Uppåkra och lika mycket i det andra Uppåkra till domkapitlet i Lund. Det handlade om gårdar men hur mycket ett bol motsvarade är oklart.

På den berömda runstenen i **Jelling** i Danmark säger han att han **enade och kristnade danerna:**

"Harald konung lät göra dessa kummel efter Gorm, fader sin, och efter Tyra, moder sin. Den Harald som vann Danmark alla och Norge och gjorde danerna kristna."

Harald Blåtands runsten i Jelling i Danmark.

Numera vet vi alltså att Lund och Skåne också var en del av Harald Blåtand kristnade danska riket. Först Uppåkra och sen det nutida Lund